

філософських напрямів вони мають явно об'єктивні та суб'єктивні підстави, оскільки при всій своїй односторонності вони, модифікуючись, зберігають себе у зміні часів, незважаючи на розвиток знань, продовжують задавати передумови мислення і світобачення, або, як зазначав М.К. Мамардашвілі, — поле думки. Мислячи у цьому полі, мислимо живими і своїх попередників. Якщо живий Кант, якщо мислено я тримаю Канта живим, то живий і я. І, навпаки, якщо живий я, якщо я можу помислити дещо кантівське як можливість мого власного мислення, а не вченості, то живий і Кант. І це є нескінченна тривалість свідомого життя. Його безсмертя. Безсмертя особистості в думці.

Головне завдання вивчення філософії — зробити спробу вступити в поле мислення, зрозуміти об'єктивні та суб'єктивно-людські підстави і внутрішню необхідність вироблених в історії форм і напрямів філософування, які індукують це поле. Проте філософію не можна вивчати, акцентуючи увагу лише на змісті тієї чи іншої філософської концепції. Філософські концепції — це ще не філософія, про що було відомо вже Платону. Вони — продукт філософії. Філософія — це активність, діяльність для створення цього продукту. Саме цю діяльність, цю активність і варто засвоювати. Зразки такої діяльності дає нам історія філософії, за що її й називають школою мислення.

Вивчення філософії під таким кутом зору сприятиме вирішенню ще одного завдання, на якому наголошує М.К. Мамардашвілі. Вчений стверджує, що воно здатне відновлювати висхідний життєвий смисл філософування, який зовсім зник у відомі часи з системи університетської, академічної передачі знань і був підмінений, так би мовити, самообертанням термінологічної машини, яка, безумовно, має існувати. Проте при цьому не повинен зникати первісний життєвий сенс філософії як такої з її абстрактною мовою, яка створює простір, де відтворюється мисляча людина, відтворюється особистість, здатна самостійно мислити, приймати рішення тощо. Тобто, іншими словами, відтворюється класична мужня душа, здатна тримати неможливу, не пануючу над реальністю і все ж мислиму думку. Тримати, не впадаючи ані в революціонерство, ані в теургію.

Щодо функцій філософії в освіті і вихованні фахівця

Коли люди говорять про умови нормального життя, вони мають на увазі насамперед задоволення базових потреб у їжі, помешканні, безпеці, спілкуванні тощо, врахування і забезпечення яких підтримує існування людини як живої істоти. У їх задово-

ленні справді велике значення має кваліфікована й добре оплачувана робота, до якої готують спеціальні дисципліни, за що їх варто глибоко вивчати. Проте, як зазначають психологи, крім базових потреб, людина має і низку інших — потреби у самоздійсненні, самоутвердженні, творчості, у реалізації свого потенціалу. У західній психології ці потреби називають актуалізуючими. У чому ж полягає значущість останніх?

Оцінюючи значущість курсів і дисциплін у поняттях їхньої цінності для підготовки до майбутньої роботи і задоволення базових потреб, ми надто вузько дивимось на те, що має і чого може прагнути людина. Така точка зору зовсім не помічає наявності «вищих» потреб або просто ігнорує їх. Для їх осмислення потрібна філософська точка зору. Однак хоча філософія й аналізує «вищі» потреби, це не означає, що їх вивчення з необхідністю приводить до самореалізації, творчості тощо. Філософія лише допомагає цьому, пропонуючи людині ідеал самоактуалізації, або те, що американські філософи М. Веласкес та В. Беррі услід за психотерапевтом К. Роджерсом називають *ідеалом повнофункціональної особистості*. Спробуємо переосмислити деякі з їхніх поглядів, щоб наповнити цей ідеал певним змістом й осмислити його, а водночас зрозуміти й те, як філософія може сприяти його здійсненню, виконуючи освітньо-виховну функцію.

Розглянемо основні характеристики повнофункціональної особи як такої, що здатна до самоздійснення, самоактуалізації. Перша її ознака — *здатність до самостійного мислення*. Вона може формувати свої власні ставлення та переконання. Вона самостійна й незалежна, оскільки не чинить залежно від того, що в неї запрограмовано, подібно до носія міфологічного світогляду, або що від неї очікують інші. Така людина не обов'язково нігіліст-заколотник, вона лише самостійно формує свої власні думки. Вона думає, оцінює і вирішує для себе. Що може краще змалювати дух філософії та її значущість для досягнення такої інтелектуальної й поведінкової незалежності? Питання суто риторичне, оскільки, як бачимо, філософія виникає як засіб звільнення від жорстких світоглядних і поведінково-особистісних залежностей.

Інша важлива характеристика — це *глибока самосвідомість*, місткість якої, як ми пам'ятаємо, тісно пов'язана з розвитком філософського погляду на світ, на себе. Повнофункціональна особа має мало ілюзій щодо себе і рідко вдається до поверхневих виправдань своїх переконань, прихильностей, дій. Проте саме філософія закликає до постійного випробування, рефлексивної переоцінки

базових інтелектуальних підстав життя. Адже лише філософська рефлексія здатна привести до усвідомлення раніше не усвідомлених переконань та уподобань, порівняти їх з іншими можливими уподобаннями та переконаннями, виявити їхні обмеженості, здійснити вихід за ці межі та сформувати більш адекватні підстави існування.

Наступна риса повнофункціональної особистості — це *гнучкість*. Кардинальні зміни, брак сталості у світі людського буття здатні зламати лише людину з жорсткими, на кшталт міфологічних, переконаннями. Проте вони не в змозі розхитати і порушити особу, яка здатна до самоактуалізації. Повнофункціональна, філософська вихована людина здатна до постійного саморефлексованого контролю, до самоперебудови, вона самосвідома і саморефлексує, може витлумачувати, враховувати й оцінювати впливи змін зовнішнього світу, адекватно реагуючи на них закономірними і гнучкими змінами власного внутрішнього ества. Постійно випробовуючи, філософськи-критично переглядаючи базові інтелектуальні підстави життя, враховуючи зовнішні впливи на них, людина стає більш гнучкою та стійкою, здатною постійно відновлюватися та вистояти перед лицем сумнівів, безладдя, невизначеності й хаосу. Адже філософія з початку свого існування якраз і подає світ у його перспективі, розглядає кожну річ залежно від цілого, малює загальну картину дійсності, в якій є місце для таких предметів, як надія, віра, любов, тобто тих речей, які тільки й здатні утримати людину над прірвою небуття.

Важлива характеристика повнофункціональної особистості з філософським світоглядом полягає у її *здатності до творчості*. Така особа не обов'язково має бути письменником, художником чи музикантом, оскільки творчість може проявлятися багатьма способами і на безлічі рівнів. Такі люди виявляють творчість, що б вони не робили. Адже саме філософія репрезентує певну ідеальну площину людського трансцендування — аналога безконечності людини, здатної охопити нескінченність, вийти за власні межі, перетворити внутрішні передумови бачення світу і, побачивши завдяки цьому нові шляхи виходу з проблемної ситуації, створити предметні, зняряддеві умови вирішення проблеми. Філософія не тільки випробовує та перетворює наші внутрішні засади, а й визначає точку опори нашої рефлексії, яка надає можливість співвіднести одиничну проблему з повнотою всіх зв'язків Універсуму і тим самим відкрити перспективи її вирішення.

Зрештою, саме вони — філософська рефлексія та герменевтичне витлумачення — є запорукою нашого розуміння світу,

глибин його буття, які даються нам через наші переживання. Найчастіше, зазначає М.К.Мамардашвілі, наше переживання супроводжується відстороненим поглядом на світ: він неначе виштовхує нас у момент переживання з самого себе.

У цьому стані людині багато чого може відкритись. Але для того, щоб це відбулося, треба не лише зупинитись, а й опинитися під світлом або ж у площині питання: чому це тебе так вразило? Наприклад, чому я такий роздратований? Або навпаки: чому я так радію? Застигнути в радості або стражданні.

У цьому стані — радості чи страждання — і захований наш шанс: щось зрозуміти. Проте це лише півшляху. На другій його половині потрібна філософія з її рефлексією та поняттями. Без допомоги рефлексії та понять далі йти нікуди. Наприклад, ми можемо вдарити того, хто нас образив, чи самозакохано нести цю образу і звинувачувати в усьому навколишній світ, втрапивши через це можливість зазирнути в себе і спитати: а чому, власне, я злий? Адже у цій злості є дещо і від мене. Спрямована на зовнішні предмети, насправді вона щось говорить або намагається сказати і про нас самих, про те, що відбувається і в нас, і поза нами. Тому саме герменевтично-рефлексивне осмислення нашого переживання потребує філософських понятійних засобів для відображення як відокремленості нас від світу, так і взаємного ототожнення та злиття, завдяки яким нам відкривається буття.

Наступна риса повнофункціональної особистості, яку допомагає сформувати засвоєння філософії, — це *ясно концептуалізована, добре продумана система ціннісних уявлень у галузі моралі, мистецтва, політики тощо*. Оскільки з моменту свого виникнення філософія цікавиться цінностями в різних сферах, вона надає можливість людям сформулювати власні ціннісні орієнтири, усвідомити сенс їх власного життя.

Як зазначає сучасний американський філософ і психотерапевт В. Франкл, наявність у людини системи ціннісних орієнтирів, які визначають вищі потреби та прагнення, сенс життя загалом, є вкрай важливою, їхня втрата або відсутність навіть за умови прекрасної кар'єри, хорошої роботи, матеріального достатку та фізичного здоров'я нерідко (у В. Франкла є така статистика) призводить до психічних неврозів, до самогубства. У традиційних суспільствах, зазначає В. Франкл, сама традиція диктувала людині, чого їй бажати.

З розпадом традиції людина опиняється віч-на-віч з особистою проблемою добровільного пошуку сенсу життя, об'єктів ви-

щих бажань та прагнень. І буває дуже погано, коли вона їх не знаходить. Душевне здоров'я людини виявляється залежним від того напруження, яке виникає у психіці людини, що усвідомлює розрив між тим, ким вона є, і тим, ким би вона могли стати. В. Франкл вважає, що саме філософія і є основою методу логотерапії, або лікування смислом, методу, яким американський філософ користується впродовж багатьох десятиліть.

Чимало філософів, дотримуючись аналогічної точки зору щодо призначення філософії, висловлюють її дещо по-іншому. Так, Аристотель викладає свою позицію з приводу самореалізації людини, розділяючи тілесні блага (як-от здоров'я), зовнішні блага (багатство), духовні блага (наприклад, добropорядність). У своєму трактаті «Нікомахова етика» [27] він пише, що щастя — мета і кінцева спрямованість будь-якої людської істоти — не може складатися з будь-яких дій тіла чи почуттів. Іншими словами, щастя не полягає у задоволенні базових потреб. Швидше, щастя включає задоволення потреб вищого рівня, яке, за Аристотелем, пов'язується з діями найблагороднішого і найкращого, що є у нас, — розуму, причому не практичного, який теж спрямований на базові потреби, а розуму теоретичного. Активність останнього, за Аристотелем, і є щастя як існування у людині інтелектуальних чеснот, головною з яких є філософська мудрість, що забезпечує людину вищими істинами і цінностями. Останні сповнюють людське життя глибоким сенсом, вірою, надією, любов'ю.

Про велику роль філософії у пошуках сенсу життя людиною, яка опинилася в критичній ситуації, є багато чесних і відвертих свідчень. Одне з них належить Северину Боецію, який, чекаючи на страту, перед лицем неминучої жорстокої смерті саме завдяки філософії знайшов мужність і сили створити крашу свою книгу «Утіха філософією».

Завершуючи наші роздуми щодо значення філософії в житті окремої людини, зокрема вчителя, зазначимо ще й таке. Заняття філософією систематизують особистий досвід, формують упорядковану систему знань, цінностей, орієнтирів.

Людина настільки вільна, наскільки обізнана у значущості зовнішніх впливів на її життя, наскільки вона може субординувати ці впливи, орієнтуватись у їх спектрі. Філософія, зрештою, залучає людину до історії думки, ознайомлює з різними точками зору, що, відтак, сприяє розвитку відкритості, толерантності, людяності.

* * *

Розглянувши міфорелігійні та соціальні витoki стародавньої філософії, ми маємо всі підстави стверджувати про особливу роль освіти у її становленні. Саме школа цивілізаційних часів у різних регіонах світу поставила ідейні і суспільні чинники у свідомо контрольований взаємозв'язок. Завдяки йому соціальні зміни стали здійснювати трансформаційний вплив на міфорелігійний світогляд. А трансформація ідейної сфери через посередництво школи впливала на еволюцію суспільств. Школа ж як особлива суспільна інституція, що існує на перехресті ідейних та соціальних рухів, робила свою справу. Вона поволи формувала принципово нову людську суб'єктивність, здатну до свідомого самоконтролю, раціонального дискурсу, рефлексії, розуміння. Зрештою — здатну контролювати і суспільні, і духовні процеси. Саме на цьому суб'єктивному ґрунті і зростало філософування.